

Ольга КРАСНИЦЬКА,

кандидат педагогічних наук, викладач кафедри психології і педагогіки Національного університету фізичного виховання і спорту України,
(Україна, Київ) Olya271272@ukr.net

СЕРЕДОВИЩЕ ІНТЕРНАТНОГО ЗАКЛАДУ СПОРТИВНОГО ПРОФІЛЮ: ДЕПРИВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

У статті здійснено теоретико-методичний аналіз умов організації та реалізації навчально-виховного процесу та спортивно-тренувальної діяльності в інтернатних закладах спортивного профілю, узагальнено особливості адаптації вихованців до умов інтернатного закладу та прояви сімейної депривації, охарактеризовано та угруповано особливості середовища інтернатного закладу спортивного профілю, що обумовлюють сімейну депривацію, визначено сутність поняття «сімейна депривація вихованців інтернатних закладів спортивного профілю».

Ключові слова: інтернатний заклад спортивного профілю, сімейна депривація, вихованці інтернатних закладів спортивного профілю.

Лит. 16.

Olha KRASNYTSKA,

Ph.D in pedagogical sciences, lecturer of psychology and pedagogic Department,
National University of Physical Education and Sport of Ukraine
(Ukraine, Kyiv) Olya271272@ukr.net

ENVIRONMENT OF BOARDING SCHOOLS OF SPORTS SPECIALIZATION: DEPRIVATION ASPECT

This article reveals the peculiarities of the boarding schools environment, that stipulate the family deprivation: the living conditions of children in boarding institutions of sports specialization (lack of family comfort, limited family visits, strict regulation of the day regime, minimal free time, lack of communication with other reference groups); the specificity of the educational process in boarding institutions of sports specialization (sports priority, leveling the value of learning activity, significant importance of pupils self instruction as a result of participation in sports events and competitions, a limited range of social and educational work); organization of sports and training process in boarding schools of sports specialization (focus on the achievement of high sports results, frequent departures at the training camp, permanent participation in competitions at various levels, the impact of sport and sports achievements on the formation of personal qualities, rival relationship between pupils).

Keywords: boarding schools of sports specialization, family deprivation, pupils of boarding schools of sports specialization.

Ref. 16.

Ольга КРАСНИЦКАЯ,

кандидат педагогических наук, преподаватель кафедры психологии и педагогики
Национального университета физического воспитания и спорта Украины, (Украина,
Київ) Olya271272@ukr.net

СРЕДА ІНТЕРНАТНОГО ЗАВЕДЕННЯ СПОРТИВНОГО ПРОФІЛЯ: ДЕПРИВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

В статті здійснено теоретико-методичний аналіз умов організації та реалізації
учебно-виховного процесу та спортивно-тренувальної діяльності в інтернатних за-

веденнях спортивного профіля, обобщенно особенности адаптации воспитанников к условиям интернатного заведения и проявления семейной депривации, охарактеризованы и сгруппированы особенности среды интернатного заведения спортивного профіля, что обуславливают семейную депривацию, определена сущность понятия «семейная депривация воспитанников интернатных заведений спортивного профіля».

Ключевые слова: интернатное заведение спортивного профіля, семейная депривация, воспитанники интернатных заведений спортивного профіля.

Лит. 16.

Постановка проблеми. Сьогодні розвитку спорту у світі потребує підготовки спортсменів ще з дошкільного віку, оскільки, виступаючи на сучасних Юнацьких Олімпійських іграх, вони вже показують досить високі результати. У низці державних документів, зокрема в Законі України «Про фізичну культуру і спорт», Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту, Концепції загальнодержавної цільової соціальної програми з розвитку фізичної культури і спорту на 2012–2016 рр., Стратегії формування сучасної системи олімпійської підготовки до 2020 року значна увага приділена створенню умов для ефективної системи підготовки спортивного резерву нашої країни, розвитку структур, що забезпечують освітню і спортивну підготовку дітей та молоді.

Сьогодні в Україні серед навчальних закладів у системі дитячо-юнацького спорту важливе місце посідають інтернатні заклади спортивного профілю, а саме: вищі училища фізичної культури, училища олімпійського резерву, ліцеї-інтернати та загальноосвітні школи-інтернати спортивного профілю. Відповідно до «Положення про спеціалізований навчальний заклад спортивного профілю» вони забезпечують відбір і спортивну підготовку обдарованих дітей та молоді, створюють умови для розвитку їх індивідуальних здібностей із метою досягнення високих спортивних результатів і поповнення національних збірних команд у поєднанні зі здобуттям учнями та студентами відповідної освіти. Нині в Україні функціонує 17 інтернатних закладів спортивного профілю, у яких навчається більше 5700 дітей [2].

Аналіз досліджень. Теоретико-методичний аналіз наукової літератури свідчить, що значна увага приділялася вивченню окремих сторін навчально-тренувального та організаційно-методичного процесу в інтернатних закладах спортивного профілю, зокрема: удосконалення навчального та тренувального процесів (А. Андросова, В. Асєєв, Р. Гречаник, В. Нікітушкін, С. Шинкарь); система виховної роботи в закладах (І. Гуслистова, А. Тіняков); методика, зміст та організація відбору у спорті (М. Комарова, О. Рубанова, О. Шинкарук, W. Starosta); організаційно-управлінські аспекти діяльності закладів (Л. Логинова, С. Родак, С. Стадник); вплив тренувальних навантажень на здоров'я юних спортсменів (М. Хорошуха); культурно-просвітня діяльність у закладах (О. Чигирин). Однак, ураховуючи те, що інтернатний заклад все ж таки є закритою соціальною системою, залишається недослідженою проблема депривації в інтернатних закладах спортивного профілю.

Сімейна депривація посідає ключове місце в контексті численних соціально-психологічних детермінант, що обмежують повноцінний перебіг розвитку та становлення особистості дитини. Дана проблема є актуальною і в контексті вивчення процесу соціалізації вихованців загальноосвітніх шкіл-інтернатів спортивного профілю.

Метою нашої статті є визначення особливостей середовища інтернатного закладу спортивного профілю, що обумовлюють сімейну депривацію.

Виклад основного матеріалу. Інтернатний заклад спортивного профілю є загальноосвітнім навчальним закладом, у якому діти проходять підготовку з певного виду

спорту й отримують загальну середню освіту, поєднуючи при цьому навчально-виховну і спортивно-тренувальну діяльність. Приймають до нього дітей із 12–13 років, які мають здібності до певного виду спорту і пройшли попередню підготовку в дитячо-юнацьких спортивних закладах [2, 7–8].

Вступ дитини до школи-інтернату, збігаючись у часі з віковою кризою розвитку, є переломним моментом її соціалізації і серйозним випробуванням адаптаційних можливостей. Адаптація вихованців до умов інтернатного закладу спортивного профілю характеризується пристосуванням до цілодобового перебування в закладі, різкої зміни соціально-побутових умов, великих фізичних і психічних навантажень, нового кола спілкування (товариші по кімнаті та команді, учителі, вихователі, тренери) [2, 8].

Формування сімейних стосунків, зокрема типу «батьки – дитина», є необхідним компонентом особистісного становлення дитини, розвитку досвіду спілкування між людьми. Відсутність безпосереднього контакту дитини з батьками, відсутність сімейного тепла й поради, режимні умови інтернатного закладу, дефіцит спілкування з близькими друзями поза стінами інтернату, незадоволення потреб у сімейній взаємодії, емоційному контакті, опіці та любові свідчить про сімейну депривацію вихованців, що також характеризується відсутністю чи ускладненням ідентифікації дитини з дорослим як носієм певних соціальних ролей. Оскільки сім'я є провідним фактором становлення дитини як майбутнього сім'янина, при побудові власної сім'ї вона буде спиратися на батьківську модель сімейних взаємин. У вихованців інтернатних закладів спортивного профілю немає відповідних умов для формування знань і навичок сімейного життя, оскільки майже весь час вони проводять у закладі, на навчально-тренувальних зборах, змаганнях. У дітей, позбавлених сприятливих умов сімейного виховання, спостерігається заміщення найголовнішого інституту розвитку й формування особистості дитини – сім'ї – «закритим» навчально-виховним закладом.

Таким чином, узагальнення особливостей адаптації вихованців до умов інтернатного закладу та проявів сімейної депривації дозволило нам обґрунтувати *особливості середовища інтернатного закладу спортивного профілю, що обумовлюють сімейну депривацію*: умови життєдіяльності вихованців інтернатного закладу спортивного профілю, організація спортивно-тренувальної діяльності в інтернатному закладі спортивного профілю, специфіка навчально-виховного процесу інтернатного закладу спортивного профілю [2, 8].

У контексті нашого соціально-педагогічного дослідження принциповим є положення про те, що обмеження дитячо-батьківської взаємодії негативно впливає на всі сфери життя дитини та її успішну соціалізацію. Тож, ми вважали за необхідне окреслити *умови життєдіяльності вихованців інтернатного закладу спортивного профілю*.

В інтернатних закладах спортивного профілю встановлений чіткий режим дня, до якого входять два тренувальних заняття в день, навчальні заняття, увечері вихованці мають кілька годин на самопідготовку [4, 103]. Оскільки весь день суворо регламентований у закладах, вільний час вихованців зведено до мінімуму, і вони його найчастіше використовують для відновлення сил після тренувань [5, 85].

Ураховуючи специфіку інтернатних закладів спортивного профілю, організацію навчально-виховного й спортивно-тренувального процесу, вихованці змушені постійно перебувати в закладі або ж від'їжджати на навчально-тренувальні збори, змагання. Це призводить до обмеження можливостей відвідувати свою сім'ю. Специфічні умови проживання в гуртожитку, наявність певної кількості людей у кімнатах, необхід-

ність суворого дотримання правил проживання спричиняє недостатність сімейного комфорту.

Вихованці інтернатних закладів спортивного профілю раніше жили в сім'ї, навчалися в загальноосвітніх школах чи ліцейх, мали певне коло спілкування, друзів, знайомих, а також можливість комунікувати з представниками різних референтних груп. Вступивши до інтернатного закладу спортивного профілю, вони обмежили коло спілкування, оскільки великі навчальні й тренувальні навантаження обумовлюють недостатність вільного часу, що також обмежує можливості бачитися зі своїми друзями, знайомими. Тож у вихованців спостерігається дефіцит спілкування з представниками інших референтних груп.

Таким чином, нами було виділено й охарактеризовано такі *умови життєдіяльності вихованців інтернатного закладу спортивного профілю*: недостатність сімейного комфорту, обмеження можливості відвідування сім'ї, жорстка регламентація режиму дня, зведення вільного часу до мінімуму, дефіцит спілкування з представниками інших референтних груп.

Ураховуючи спрямованість інтернатних закладів спортивного профілю на досягнення високих спортивних результатів вихованцями та поповнення національних збірних команд у поєднанні зі здобуттям учнями відповідної освіти, ми вважали за необхідне серед особливостей середовища інтернатного закладу спортивного профілю, що обумовлюють сімейну депривацію, виокремити *особливості організації спортивно-тренувальної діяльності в інтернатному закладі спортивного профілю*.

Першим завданням педагогічного колективу інтернатного закладу спортивного профілю є формування у вихованців стійкого інтересу до спорту, тобто відповідних стимулів і мотивів. За дослідженнями С. Стадник, у вихованців закладів домінують такі мотиви: стати учасником Олімпійських ігор, виконати норматив майстра спорту міжнародного класу, добитися суспільного визнання і слави, самоствердитися у спорті. До менш значимих мотивів належать: підвищення рівня культури, отримання вищої освіти [4, 107–108]. Такі дані свідчать про спрямованість вихованців інтернатних закладів спортивного профілю на досягнення високого спортивного результату.

Однією з умов спортивної підготовки є від'їзд на навчально-тренувальні збори та постійна участь у змаганнях різного рівня [4; 5]. Участь юних спортсменів у змаганнях викликає багатогранність емоцій, оскільки на них діє велика кількість різноманітних відволікаючих факторів. Оскільки змагання завжди є важливою подією в житті спортсменів, а результат невідомий, у них з'являється стан тривоги [1, 59]. На підвищеному рівні тривожності вихованців інтернатних закладів спортивного профілю, пов'язаному з участю у змаганнях, наголошував також український дослідник О. Чигирин [5, 56].

Нашу увагу теж привернув той факт, що за рахунок значних фізичних і психічних навантажень на вихованців закладів, недостатності батьківської підтримки й турботи в результаті постійного перебування в закладі чи у від'їздах, вони часто бувають у межах психологічного зриву, при чому участь у змаганнях покладає на них велику відповідальність за досягнення спортивного результату.

Поведінка вихованців інтернатних закладів спортивного профілю обумовлена специфікою підготовки спортсменів у різноманітних видах спорту. Кожен вид спорту має свої характерні особливості й висуває до вихованців певні вимоги. Тому необхідно розкрити особливості впливу виду спорту та спортивних результатів на формування особистісних якостей дітей.

Отже, вид спорту, наприклад, індивідуальний чи командний, яким займається вихованець закладу, накладає відбиток на можливість відвідування своєї сім'ї та проведенні з нею часу. Адже при заняттях командними видами спорту вільний час спортсмена залежить від розкладу тренувань команди, від'їзду на навчально-тренувальні збори, частоти змагань, де кожен спортсмен несе відповідальність за успішний виступ і досягнення результату командою. В індивідуальних видах спорту складається дещо інша ситуація, адже спортсмен несе відповідальність за свій результат самостійно. Якщо вихованець інтернатного закладу має можливість у домашніх умовах провести якісне тренування і з тренером у нього склалися довірливі стосунки, то допускається можливість частішого відвідування рідної домівки.

Ми звернули увагу також на те, що в дослідженнях із психології спорту важливим фактором поведінки спортсмена визначено його агресивність, оскільки сам спорт уже за своєю суттю є агресивним, тому що спортсмени на змаганнях прагнуть не припустити перемоги суперників [1, 189]. Зокрема В. Сафронов наголошує, що агресія використовується спортсменами як фактор впливу на суперника. Як відмічає автор, у спортсменів, які займаються контактними видами спорту (наприклад, боротьба, східні єдиноборства, американський футбол) показники агресивності значно вищі, ніж у спортсменів, які займаються видами спорту, де відсутній фізичний контакт (наприклад, легка атлетика, біатлон, гімнастика). Тим більше, у таких видах спорту, як боротьба, бокс, американський футбол, правилами змагань дозволяється прояв безпосередньої фізичної агресивності [3, 64]. Звичайно, агресивність на спортивній арені не обов'язково буде проявлятися в повсякденній поведінці спортсмена, але все ж таки на фоні емоційного збудження і запальності більше ймовірності прояву агресивності в поведінці, що може закріпитися згодом як особистісна якість [1, 190].

Рівень спортивних досягнень вихованців інтернатних закладів спортивного профілю безперечно впливає на побудову тренувального процесу, частоту занять, мотивацію спортсмена. Чим вищих результатів досягають юні спортсмени, тим більше уваги й часу вони приділяють тренувальним заняттям, плануючи свою майбутню спортивну кар'єру. Кожен вихованець інтернатного закладу спортивного профілю хоче стати учасником Олімпійських ігор [4, 107]. А отже, для юних спортсменів головною метою стає досягнення високого спортивного результату, і вони, приділяючи всю увагу тренуванням, не мають часу відвідати своїх рідних навіть на свята, тому переважно спілкуються з ними дистанційно. Також необхідно зазначити, що внаслідок досягнення високих спортивних результатів й отримання чемпіонських звань діти, особливо в підлітковому віці, можуть «азнаватися», що негативно впливає на їх поведінку й сприяє формуванню негативних особистісних якостей, наприклад, конфліктності, недобррозичливості, неввічливості.

Суттєвою ознакою є взаємостосунки між вихованцями інтернатних закладів спортивного профілю. Одне із завдань педагогічного колективу закладу – формування й підтримка взаєморозуміння між ними. Адже суперництво вихованців на спортивних аренах, настанови тренера перед змаганнями на агресію та ворожість можуть призвести до розвитку негативних поведінкових проявів, що будуть сприяти конфліктності між дітьми. Російський учений Є. Ільїн підкреслював у спортсменів наявність ефекту суперництва як змальної реакції при спілкуванні з іншими людьми [1, 216].

Таким чином, нами було визначено та охарактеризовано *особливості організації спортивно-тренувальної діяльності в інтернатному закладі спортивного профілю*, до яких належать: спрямованість на досягнення високого спортивного результату, часті

від'їзди на навчально-тренувальні збори, постійна участь у змаганнях різного рівня, вплив виду спорту та спортивних результатів на формування особистісних якостей, суперницькі взаємостосунки між вихованцями.

Особливості організації спортивно-тренувальної діяльності в інтернатному закладі спортивного профілю безперечно обумовлюють специфіку навчально-виховного процесу даного закладу.

В інтернатних закладах спортивного профілю навчально-виховний процес протягом дня чергується зі спортивними тренуваннями, у результаті чого вихованці мають поєднувати напружену спортивно-тренувальну діяльність із успішним засвоєнням навчальної програми, швидко переключатися з розумової діяльності на фізичну і навпаки. Унаслідок цього вивчення навчального матеріалу відбувається на фоні втоми, результатом чого є зниження якості його засвоєння [5, 85].

Отже, перевага так званої монодіяльності, а саме спортивно-тренувальної, мотиву досягнення високого спортивного результату, від'їзд на навчально-тренувальні збори та змагання, недостатня кількість годин на виконання навчальних завдань обумовлює зміну системи цінностей вихованців закладів. Коло домінуючих інтересів звужується, обмежуючись головним чином функціонально корисними якостями і здібностями. Спортивно-тренувальна діяльність для вихованців інтернатних закладів стає пріоритетною, у якій вони перш за все можуть реалізуватися. Це призводить до нівелювання навчальної діяльності вихованцями інтернатних закладів спортивного профілю.

Часті від'їзди вихованців на навчально-тренувальні збори, а також постійна участь у змаганнях спричиняють необхідність самостійного опанування значної частини шкільної програми. Діти мають самотужки виконувати завдання з усіх навчальних предметів. Отже, зростає питома вага самостійної навчальної роботи вихованців унаслідок перебування на спортивних зборах і змаганнях.

Регламентований режим дня вихованців інтернатних закладів спортивного профілю, а також періодична відсутність їх у закладі обмежує можливості вихователів, соціального педагога в повноцінному здійсненні соціально-виховного процесу і, як наслідок, у виборі форм соціально-виховної роботи, оскільки діти мають лімітований час для їх підготовки.

Таким чином, нами було охарактеризовано *специфіку навчально-виховного процесу інтернатного закладу спортивного профілю*: пріоритет спортивних занять, нівелювання значення навчальної діяльності, значна питома вага самостійної навчальної роботи вихованців унаслідок перебування на спортивних зборах і змаганнях, обмежений діапазон форм соціально-виховної роботи.

На основі здійснення аналізу особливостей середовища інтернатного закладу спортивного профілю, що обумовлюють сімейну депривацію, нами запропоновано авторське визначення сімейної депривації вихованців інтернатних закладів спортивного профілю.

Сімейну депривацію вихованців інтернатних закладів спортивного профілю ми визначаємо як соціальне явище, що характеризується обмеженням можливостей дитячо-батьківської взаємодії, сприятливих умов сімейного виховання, дефіцитом вільного часу унаслідок впливу специфічних умов інтернатного закладу спортивного профілю та напруженого графіку тренувань і навчання вихованців.

Висновки. У результаті теоретико-методичного аналізу наукової літератури та власного емпіричного досвіду було визначено особливості середовища інтернатного закладу спортивного профілю, що обумовлюють сімейну депривацію: умови життєдіяль-

ності вихованців інтернатного закладу спортивного профілю (недостатність сімейного комфорту; обмеження можливості відвідування сім'ї; жорстка регламентація режиму дня; зведення вільного часу до мінімуму; дефіцит спілкування з представниками інших референтних груп), організація спортивно-тренувальної діяльності в інтернатному закладі спортивного профілю (спрямованість на досягнення високого спортивного результату; часті від'їзди на навчально-тренувальні збори; постійна участь у змаганнях різного рівня; вплив виду спорту та спортивних результатів на формування особистісних якостей; суперницькі взаємостосунки між вихованцями), специфіка навчально-виховного процесу інтернатного закладу спортивного профілю (пріоритет спортивних занять; нівелювання значення навчальної діяльності; значна питома вага самостійної навчальної роботи вихованців унаслідок перебування на спортивних зборах і змаганнях; обмежений діапазон форм соціально-виховної роботи).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ильин Е. П. Психология спорта / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2008. – 352 с.
2. Красницька О. В. Профілактика сімейної депривації вихованців інтернатних закладів спортивного профілю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Красницька Ольга Володимирівна. – К., 2015. – 20 с.
3. Сафонов В. К. Агрессия в спорте / В. К. Сафонов. – СПб. : изд. С.-Петерб. ун-та, 2003. – 159 с.
4. Стадник С. А. Организационно-управленческие условия деятельности училищ физической культуры в Украине : дис. ... канд. наук по физ. восп. и спорту : 24.00.02 / Стадник Светлана Александровна. – Киев, 2012. – 334 с.
5. Чигирин О. Г. Культурно-просвітня діяльність як засіб адаптації дітей в інтернатних закладах спортивного профілю : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Чигирин Олександр Григорович. – К., 2007. – 229 с.

REFERENCES

1. Ilin Ye. P. Psihologiya sporta / Ye. P. Ilin. – SPb. : Piter, 2008. – 352 s.
2. Krasnitska O. V. Profilaktika simeynoi deprivatsii vikhovantsiv internatnikh zakladiv sportivnogo profilyu : avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk : spets. 13.00.05 «Sotsialna pedagogika» / Krasnitska Olga Volodimirivna. – K., 2015. – 20 s.
3. Safonov V. K. Agressiya v sporte / V. K. Safonov. – SPb. : izd. S.-Peterb. un-ta, 2003. – 159 s.
4. Stadnik S. A. Organizatsionno-upravlencheskie usloviya deyatelnosti uchilishch fizicheskoy kultury v Ukraine : dis. ... kand. nauk po fiz. vosp. i sportu : 24.00.02 / Stadnik Svetlana Aleksandrovna. – Kiev, 2012. – 334 s.
5. Chigirin O. G. Kulturno-prosvitnya diyalnist yak zasib adaptatsii ditey v internatnikh zakladakh sportivnogo profilyu : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.06 / Chigirin Olexsandr Grigorovich. – K., 2007. – 229 s.

Статтю подано до редакції 10.03.2016 р.